

УДК 343.6:351.74-051(477)

*В.А. Чайка, здобувач
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна*

**ПОНЯТТЯ І ЗНАЧЕННЯ СПОСОБУ ДЛЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 348 КК (ПОСЯГАННЯ
НА ЖИТТЯ ПРАЦІВНИКА ПРАВООХОРОННОГО ОРГАНУ,
ЧЛЕНА СУСПІЛЬНОГО ФОРМУВАННЯ З ОХОРОНИ
СУСПІЛЬНОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ АБО
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ)**

Досліджено проблему поняття і значення такої факультативної ознаки складу злочину як спосіб, а також його роль у процесі визначення і кваліфікації злочину; передбаченого ст. 348 КК України.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *об'єктивна сторона злочину, спосіб, злочин, насильство, склад злочину.*

Об'єктивна сторона складу злочину являє собою його складову частину, що фіксує зовнішню сторону злочинного діяння, а також відображає інші юридичні факти, що існують незалежно від психіки суб'єкта злочину і виражають зовнішнє середовище, в якому відбувається механізм зазіхання на об'єкт кримінально-правової охорони. Об'єктивна сторона складу злочину є його найбільш змістовною частиною, оскільки вона містить у собі найбільшу кількість елементів (ознак), що можуть бути використані при створенні певних видів юридичних складів злочинів.

Серед ознак об'єктивної сторони складу злочину, з погляду їх закріплення у диспозиціях статей Особливої частини КК, можна виділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) і факультативні. Як правило, до обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину відносять лише суспільно небезпечну дію або бездіяльність. Тобто цей елемент завжди входить у юридичний склад певного злочину, і його встановлення є обов'язковим при кваліфікації злочинів. Дія – це активне, свідоме, суспільно небезпечне, протиправне поводження суб'єкта злочину. Під бездіяльністю розуміється пасивна форма поводження особи, що полягає в невиконанні конкретного діяння, яке вона повинна була і могла скоїти в даних конкретних умовах.

До факультативних елементів відносять: суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, час, місце, обстановку, спосіб, знаряддя, засоби, місце, час і обстановку здійснення злочину.

Цілий ряд складів злочинів, передбачених Особливою частиною КК, містить, крім дії, ще й елемент об'єктивної сторони – суспільно небезпечні наслідки (у вигляді заподіяння смерті людині, заподіяння шкоди здоров'ю

людини, заподіяння матеріальної шкоди), причинний зв'язок між діями і наслідками. Отже, для таких складів злочинів обов'язковим при кваліфікації злочинів є встановлення не тільки дії, але і настання визначених наслідків та причинного зв'язку між діями і наслідками. Окремі склади злочинів містять інші факультативні ознаки: спосіб, знаряддя, засоби, місце, час і обстановку, що призводять до необхідності обов'язкового їх встановлення при кваліфікації злочинів. На законодавчому рівні вони мають різне значення та їх важливість залежить від того, чи віднесені вони до юридичних ознак злочину, або, у якій якості законодавець визначає їх роль: основних (обов'язкових), чи на рівні застосування ст.ст. 66 і 67 КК при призначенні покарання.

При кваліфікації цього злочину слід враховувати, що сутність дії або бездіяльності обумовлюється способом, яким потерпілого позбавлено життя. Як у науковому аспекті, так і в правозастосовчій практиці спосіб зазіхання на життя працівників правоохоронних органів та їх близьких родичів має істотні специфічні ознаки, а тому, на наш погляд, є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього злочину. Спосіб здійснення злочинів досліджується багатьма науками, предметом вивчення яких є різноманітні аспекти протидії злочинності.

Чинне кримінальне законодавство не містить нормативного визначення способу здійснення злочину, але в статтях Особливої частини діючого Кримінального Кодексу України містяться конкретні способи здійснення злочину – застосування насильства; особлива жорстокість; суспільно небезпечний спосіб і т.ін.. Названі види способів здійснення злочинів є окремими проявами, втіленням загального поняття способу здійснення злочину, який повинен утримуватися в його визначенні.

Для найбільш точної характеристики способу здійснення злочину, (на думку М.І.Панова), його, як зовнішню характеристику діяння (дії або бездіяльності), треба характеризувати з внутрішньої і зовнішньої сторони [1, 29]. Автор підкреслює: роль способу здійснення злочинів при кваліфікації надзвичайно важлива, оскільки спосіб може свідчити про визначені ознаки об'єкта злочину (очевидно, що вибір об'єкта конкретного виду злочину суб'єктом детермінує вибір відповідного способу зазіхання на даний об'єкт), його об'єктивної сторони. Аналіз способу здійснення злочину «...дає можливість вірно встановити... наявність (відсутність) суспільно небезпечної дії (бездіяльності), його межі, суспільно небезпечні наслідки і причинний зв'язок між діями, а також місце, час, обстановку, засоби здійснення злочину, з якими спосіб детермінований і з якими знаходиться в нерозривному зв'язку і взаємозалежності» [1, 145].

З зовнішньої сторони спосіб здійснення злочину являє собою визначене об'єднання умов, за яких відбуваються дії і зусилля, застосовувані для його здійснення.

При аналізі нашої проблеми можливе визначення способу здійснення злочину як додаткового впливу допоміжного характеру стосовно основного, де спосіб здійснення злочину є передбаченим законом і тим фактором, що істотно підвищує характер суспільно небезпечного діяння шляхом намісного використання винних зусиль, різних методів, які полегшують здійснення злочинного діяння [2, 12]. Таке визначення способу здійснення злочину може бути застосовано повною мірою лише до способу здійснення

двооб'єктних злочинів. На нашу думку, допоміжні дії, що використовуються при здійсненні двооб'єктних злочинів, можна розглядати не тільки як спосіб їх здійснення, але і як засоби в широкому розумінні. Отже, спосіб здійснення злочину характеризує не тільки діяння, безпосередньо спрямовані на здійснення злочину, але і ті діяння, що спрямовані на полегшення або забезпечення його здійснення.

Спосіб здійснення злочину є характеристикою дії, що входить у юридичний склад злочину визначеного виду і являє собою сукупність (систему) дій, рухів і прийомів, що застосовуються особою при здійсненні зазіхання.

У даному випадку спосіб являє собою такі дії (бездіяльність), що при визначених обставинах можуть бути визнані самостійними актами вольового поводження суб'єкта або навіть окремим злочином, наприклад, фізичне насильство, застосоване до потерпілого при вбивстві. Проте спосіб у таких складних злочинах не є самостійним елементом об'єктивної сторони, а є однією з ознак, що характеризує діяння, виконує функцію забезпечення виконання основної дії, з яким воно утворює нерозривну єдність.

Аналіз чинного законодавства, літературних джерел, а також міжнародного законодавства дає підставу до наступного висновку: проблема об'єктивної сторони цього злочину залишається невирішеною, склад, що утворює об'єктивну сторону цього злочину, невизначений. Автор, не вдаючись до їх ґрунтовного дослідження, акцентує увагу не на комплексі всіх юридичних ознак, а тільки на візуальних фрагментах, а саме: на способі здійснення цього злочину, під яким розуміється навмисне вбивство, або замах на вбивство потерпілого [3, 641]. У той же час при цьому не враховується надзвичайно складна архітектоніка зазіхання на основні об'єкти злочину, що характеризується різним статусом потерпілих, а також специфічних ознак об'єктивного і суб'єктивного характеру. Додамо, що як і в ст. 11, так і в ст. 348 КК законодавець, застосовуючи термін «зазіхання» (прагнення заподіяти смерть будь-кому), ніяк не визначив злочинні наслідки, які може спричинити цей злочин.

Диспозиція ст. 348 КК сконструйована з урахуванням способу здійснення злочину – застосування небезпечного насильства до потерпілого.

Спосіб – це така обов'язкова юридична ознака злочину, передбаченого ст. 348 КК, що характеризує його якісну своєрідність (зазіхання на життя осіб, що здійснюють правоохоронні функції), підкріплюють індивідуальну особливість шляхом використання терміна «зазіхання», програмують характер злочинних наслідків, визначають у цілому злочин як двооб'єктний і навмисний.

Під способом цього злочину слід розуміти особливо небезпечне фізичне або психічне насильство [4, 121-128], змістом якого є реальна й об'єктивна загроза життю. На нашу думку, особа, що коїть цей злочин, у повному обсязі усвідомлює не тільки дію (бездіяльність), а і спосіб здійснення злочинних дій і характерні риси злочинних наслідків – смерті потерпілого.

Насильство, – як пише Л.В. Сердюк, – це – зовнішній з боку інших осіб навмисний і протиправний вплив на людину (або групу осіб), що скоєний проти його (їхньої) волі і здатний заподіяти їй органічну, фізіологічну або психічну травму й обмежити волю її волевиявлення або дій. Предметом фізичного насильства, – пише автор, – є фізіологічні функції організму людини

і зовнішніх частин її тіла, впливаючи на які, злочинець зазіхає на правовідносини, пов'язані з життям, здоров'ям, волею дій і переміщенням... Фізичне насильство – це спосіб зазіхання на інтереси особи, це будь-який незаконний вплив на тіло людини і його внутрішні органи проти або поза його волею в злочинних цілях. При цьому цілі можуть бути найрізноманітнішими [5, 28], проте насильство завжди спричиняє негативні наслідки у вигляді шкоди фізичному або психічному здоров'ю потерпілого.

Виходячи з усього сказаного, можна назвати такі ознаки насильства як: протиправність; протидія волі особи; шкідливий безпосередній вплив на зовнішні або внутрішні органи потерпілого, а також на його психіку; наслідок насильства – психічне, фізичне травмування або смерть потерпілого.

Так, фізичне насильство характеризується не тільки застосуванням суспільно небезпечних предметів (зброя, вибухівка, отрута, радіоактивні матеріали й ін.), а і самими рухами, діями суб'єкта злочину (застосування прийомів, використання знань з анатомії людини, тяжкості хвороби й ін.).

Психічне насильство щодо вбивства має юридичну специфіку. Як правило, винна особа використовує відомі їй визначені обставини (час, місце злочину), фактори (емоційний стан потерпілого, його хвороба, і т.і.) для впливу на свідомість і волю потерпілого з метою доведення його до важкого психічного розладу, який би реально й об'єктивно сприяв настанню смерті потерпілого.

Г.В.Тимейко вважає, що коли кримінальний закон забороняє заподіяння шкоди без застережень щодо способу здійснення злочинної дії, то всі способи повинні бути визнані такими, котрі мають однакове значення: забороняються не самі по собі способи дії, а злочинні наслідки. Спосіб здійснення дії, взятий поза зв'язком із суспільно небезпечним наслідком, заборонений кримінальним законом, не має юридичного значення. Таким чином, якщо в кримінальному законі заборонене заподіяння конкретного наслідку і не значений спосіб, то причиною цього наслідку з погляду кримінального права, може бути будь-яка дія людини, незалежно від форми її прояву [6, 49].

Беззастережним є сприяння аналізу способу здійснення злочину, встановленню ознак суб'єкта. Наприклад, якщо злочин вчинений шляхом вбивства, то це свідчить про підвищену небезпеку суб'єкта, а також суб'єктивної сторони. Так, фактична обставина дозволяє встановити форму вини. Наприклад, здійснення допоміжних дій із застосуванням насильства, що суб'єкт вчинює для полегшення здійснення злочину, передбаченого ст. 348 КК, свідчить про вину у формі прямого умислу, наявності мети злочину.

Наступну функцію способу здійснення злочину умовно можна назвати конструктивною. Наприклад, за допомогою фіксації способу сконструйована диспозиція зазіхання на працівника правоохоронного органа, його близьких родичів. Таким чином, відсутність у діях суб'єкта злочину способу, закріпленого в ст. 348 КК, навіть якщо небезпечні наслідки збігаються, не тягне за собою кримінальну відповідальність.

Отже, спосіб здійснення злочину грає розмежувальну, конструктивну, кваліфікуючу функції, а також є критерієм, за допомогою якого розмежується конкуренція частини і цілого й ідеальна сукупність злочинів.

На підставі викладеного зробимо такий висновок. Злочин, передбачений ст. 348 КК, може здійснюватися в переважній більшості лише шляхом актив-

них дій, характерною ознакою яких є небезпечний і руйнівний насильницький спосіб його здійснення. Направляючи дії на припинення або зміну діяльності осіб, що здійснюють правоохоронні функції або їх близьких родичів, винна особа вчинює вбивство або замах на вбивство потерпілого, досягаючи проміжного злочинного наслідку. Другим злочинним наслідком, що опосередковується першим злочинним наслідком є похідним і обумовлює мету злочину – заподіяння шкоди інтересам правосуддя. А тому, диспозиція ст. 348 КК може бути на законодавчому рівні вдосконалена шляхом більш чітко-го визначення способу здійснення злочину й ознак злочинних наслідків.

Література

1. Папов Н.И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. – Харьков.: Вища школа, – 1982. – 161с.
2. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступления. – М.: Юрид.лит., – 1973. – 167с.
3. Уголовное право. Особенная часть. – М.: НОРМА, – 1998. – 769с.
4. Осадчий В.І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності. – К.: Атика, – 2004. – 336с.
5. Сердюк Л.В. Насилие. – М.: Юрлитинформ, – 2002. – 384с.
6. Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления. – Ростов н/Д, – 1977. – 120с.

В.А. Чайка, соискатель
Одесский национальный университет,
кафедра уголовного права,
уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПОНЯТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ СПОСОБА ДЛЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТ. 348 УК (ПОСЯГАТЕЛЬСТВО НА ЖИЗНЬ РАБОТНИКА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОГО ОРГАНА, ЧЛЕНА ОБЩЕСТВЕННОГО ФОРМИРОВАНИЯ ПО ОХРАНЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА ИЛИ ВОЕННОСЛУЖАЩЕГО)

РЕЗЮМЕ

Итак, преступление, предусмотренное ст. 348 УК, может совершаться в подавляющем большинстве лишь путем активных действий, характерным признаком которых является опасный и разрушительный насильственный способ его совершения. Направляя действия на прекращение или изменение деятельности лиц, которые осуществляют правоохранные функции или их близких родственников, виновное лицо совершает убийство или покушение на убийство потерпевшего.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: объективная сторона, способ, преступление, насил-
лие, состав преступления.